



**ANNA ENGLERT-BATOR**

## **Wybrane współczesne zagrożenia dla edukacji w aspekcie psychologicznym**

---

### **Selected Contemporary Threats in Education in the Psychological Perspective**

Magister, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Pedagogiczny, Zakład Psychologii, Polska

#### **Streszczenie**

Artykuł jest próbą wglądu w niektóre współczesne zagrożenia, które mogą utrudniać proces edukacji: nieuczciwość akademicka, prokrastynację, wielozadaniowość. Autorka opisuje te zjawiska i towarzyszące im trudności oraz analizuje konsekwencje dla uczącej się młodzieży.

**Słowa kluczowe:** zagrożenia w edukacji, prokrastynacja, nieuczciwość akademicka, wielozadaniowość

#### **Abstract**

This article reviews contemporary phenomena that pose threats to effective education: academic disintegrity, academic procrastination, multitasking. The author makes a brief description of these phenomena and difficulties that might be associated with them and shows negative consequences for the learning youth.

**Keywords:** Threats in education, academic dishonesty, academic procrastination, multitasking

---

#### **Wprowadzenie**

Współczesny model edukacji wymaga od nauczycieli ciągłego dokształcania psychopedagogicznego, by sprostać wymogom dynamicznego rozwoju nauki i techniki oraz dopasować style i treści nauczania do zmieniającej się rzeczywistości. Oświata przeżywa okres intensywnych zmian, próbując wpisać się w nowe ramy reformy edukacji, modernizując proces kształcenia i świadomie budując spójny system wychowawczy. Jest to proces w większości oparty na intuicji i doświadczeniu nauczycielskim, odwołujący się do problemów odwiecznie funkcjonujących w szkole, niedostatecznie wspierany badaniami naukowymi. Walcząc z uzależnieniami od papierosów i alkoholu, zapomina się o tych zagrażających znacznie bardziej – uzależnieniach behawioralnych, m.in.

od nowoczesnych urządzeń elektronicznych, które prokurują syndrom stałego podłączenia i wielozadaniowość, czyli zabójców koncentracji i efektywnego zapamiętywania. Skupiając się na polepszaniu frekwencji, nie szukamy źródeł nadmiernej absencji, które mogą tkwić w samoutrudnianiu, prokrastynacji czy nieuczciwości akademickiej. Szkoła XXI w. powinna móc się zmierzyć z szeroko rozpowszechnionymi i rosnącymi w alarmującym tempie zjawiskami nieuczciwości, prokrastynacji i multitaskingu. Artykuł ten stanowi próbę krótkiego i syntetycznego ujęcia tych szerokich zagadnień, które jednak w znacznym stopniu oddziałują na efektywność nauczania i wychowania młodzieży.

## Nieuczciwość akademicka

Uczniowie i studenci oszukują na wszystkich poziomach edukacji. W szkole podstawowej, średniej i wyższej (Murdock, Hale, Weber, 2001), w szkołach publicznych i niepublicznych oszukują uczniowie słabi oraz ci uznawani za zdolnych. Uczący się naruszają zasady uczciwości samodzielnie i przy wsparciu koleżanek i kolegów, oszukują wraz z rodzicami, a niekiedy nawet we współpracy z nauczycielami i wykładowcami (Kane, Staiger, 2002). Whitley (1998), jeden z czołowych badaczy nieuczciwości akademickiej, w swoich artykułach donosił o kryzysie w edukacji. Wielu uczniów i studentów decyduje się na jednorazową próbę oszukiwania, jednak dla znacznej liczby zachowanie to jest powtarzalne (McCabe, Trevino, 1993), a dotyczy już szacunkowo 70% uczniów i nawet do 84% studentów.

W bardzo ogólnym rozumieniu nieuczciwość akademicka to przedstawianie cudzej pracy jako swojej własnej, przy czym dotyczy to wielu form oszukiwania, m.in. dzielenia się swoimi rozwiązaniami i zadaniami, wzajemnego odpisywania, ściągania, zakupu wypracowań, prac końcowych, plagiatowania, opłacania „edukacyjnych podwykonawców” do wykonania zadań, prac zaliczeniowych i projektów czy podawania fałszywych wymówek. W tabeli 1 przedstawione są najczęściej pojawiające się formy nieuczciwych zachowań w regionie Podkarpacia wśród uczniów szkół podstawowych i średnich.

**Tabela 1. Przykłady najczęściej występujących nieuczciwych zachowań w środowisku szkolnym wraz z odnotowanym wskaźnikiem występowania**

<b>Przykład nieuczciwego zachowania</b>	<b>SP</b>	<b>Gim.</b>	<b>LO</b>	<b>Średnio</b>
Odpisywanie na sprawdzianie	45	52	59	53
Pozwolenie na odpisywanie od siebie lub podpowiadanie	29	45	44	39
Odpisywanie zadań domowych	34	44	54	44
Korzystanie z urządzeń elektronicznych na sprawdzianie (np. telefon komórkowy, mp3)	8	37	46	30
Ściągi – wersja papierowa	<b>67</b>	<b>80</b>	<b>86</b>	77
Czytanie streszczeń lektur	31	<b>68</b>	<b>79</b>	59
Stosowanie metody kopiuj-wklej z internetu przy pisaniu pracy domowej/referatu/prezentacji etc.	12	<b>83</b>	<b>92</b>	62

Źródło: opracowanie własne.

Zjawisko ściągania stało się codziennością edukacji, a kary obecnie stosowane są mniej surowe niż w przeszłości. Angażowania się w zachowania nieuczciwe w trakcie testów, sprawdzianów i egzaminów nie traktuje się jako przestępstwa w sensie prawnym, choć istnieją rozporządzenia regulujące zasady unieważniania całkowitego lub częściowego egzaminu, które powinny być przestrzegane na państwowych egzaminach. Nie wzmacniają jednak uczciwości, a coraz więcej osób publicznie deklaruje oszustwo. Przykładowo na Podkarpaciu egzaminatorzy OKE w 2014 r. udowodnili oszustwo 118 zdającym egzamin dojrzałości, a w jednej placówce unieważniono 77 matur. Nie wszczęto natomiast postępowania z ramienia prokuratury ani komisji dyscyplinarnej. W internecie działają osoby oferujące swoje usługi przy zdawaniu egzaminów czy pisaniu prac dyplomowych lub magisterskich. Poczucie bezkarności jest tak silne, że w rzeczywistym czasie trwania egzaminu dojrzałości na forach internetowych można zaobserwować prośby o pomoc w rozwiązaniu zadań, które sprawiają trudność.

McCabe i Trevino (1993) w celu określenia, jakie zmienne indywidualne determinują udział w nieuczciwych praktykach, przebadali ponad 6 tys. osób. Okazało się, że istotnym wyznacznikiem dla odpisywania, plagiatowania i ściągania był wpływ rówieśników. Odwołując się do teorii społecznego uczenia się Bandury (1986), można założyć, że dzieci i młodzież nie tylko uczą się poprzez obserwację zachowania rówieśników, ale masowe oszustwa stanowią współcześnie normę społeczną w edukacji i zapewniają usprawiedliwienie dla nieuczciwości akademickiej. Potwierdzają to inni badacze, którzy odkryli, że obserwacje oszustw w środowisku szkolnym, zobojętnienie postawy oraz brak motywacji zachęcają do aktów nieuczciwości naukowej (Rettinger, Kramer, 2009). Gromkowska-Melosik (2009) zauważa, że współczesna młodzież znalazła się poniekąd w „pułapce etycznej”, rozdarta między życiem w społeczeństwie, dla którego nieuczciwe i niemoralne działania stanowią normę społeczną, a presją w sferze osiągnięć akademickich.

Nieuczciwość akademicka niesie ze sobą wiele negatywnych konsekwencji w obszarze psychospołecznego funkcjonowania jednostki, a wśród nich można wymienić: poczucie niższości intelektualnej, zaniżone poczucie własnej wartości i skuteczności, depresję i wyuczoną bezradność, niedojrzałość moralną i późniejsze oszustwa w środowisku pracy. Głównym zadaniem instytucji oświatowych powinno być nie tyle wykrywanie przejawów nieuczciwości akademickiej, co kreowanie środowiska, w którym oszustwo w szkole jest społecznie nieakceptowane (Davis, Drinan, Gallant, 2009).

### **Prokrastynacja akademicka i samoutrudnianie**

Szacuje się, że w obecnie od 70 do 95% uczniów i studentów ulega prokrastynacji akademickiej (Steel, 2010). Prokrastynacja odnosi się do dobrowolnego odwołania działania przy wykonywaniu pewnych zadań pomimo spodziewa-

nych negatywnych konsekwencji i gorszego wyniku (Ferrari, Pychyl, 2012). Prokrastynacja akademicka to jeden z jej przejawów, który objawia się opóźnieniami w wywiązywaniu się z zadań edukacyjnych oraz związanym z nimi odczuwanym dyskomfortem (Milgram, Marshevsky, Sadeh, 1995), a w konsekwencji uzyskiwaniem gorszych wyników w nauce.

Prokrastynacja akademicka ma dwa źródła: lęk przed niepowodzeniem i percepcję zadania jako awersyjnego (Solomon, Rothblum, 1984). Uczniom i studentom odkładającym obowiązki z obawy przed możliwą porażką towarzyszy lęk przed oceną, perfekcjonizm wykonania zadania i niska samoocena. Spostrzeżenie zadania jako nieprzyjemnego najczęściej powiązane jest z niechęcią do nauki lub z trudnościami w zarządzaniu czasem.

Ferrari i Tice (2000) prokrastynację akademicką opisywali w kontekście samoutrudniania i ochrony poczucia własnej wartości w sytuacji możliwej porażki. Działania samoutrudniające polegają na kreowaniu rzeczywistości lub przeszkód, które ograniczają szansę na odniesienie sukcesu, ale pozwalają niwelować nieprzyjemne uczucie obawy, że niepowodzenie obnaży ograniczone umiejętności. W ten sposób porażki można tłumaczyć utrudnieniami czy niesprzyjającymi okolicznościami. Doliński i Szmajke (1994) sklasyfikowali różne formy samoutrudniania w trzy kategorie: reakcje behawioralne, strategie demonstracyjne i strategie symboliczne. Strategie behawioralne polegają na działaniu utrudniającym osiągnięcie sukcesu poprzez wprowadzenie zewnętrznych inhibitorów. Może to być właśnie forma prokrastynacji – odkładanie przygotowań i nauki na ostatni moment czy nieracjonalne angażowanie się w poboczne czynności (oglądanie seriali, filmików na YouTube, czytanie komentarzy na Facebooku etc.).

Prokrastynacja akademicka jest niekiedy traktowana jako naturalny element w procesie edukacji, jednak niesie ze sobą wiele negatywnych konsekwencji, jak niskie i poniżej przeciętnej wyniki w nauce, rezygnacja z poszczególnych zajęć, trudności z zaliczeniem przedmiotu (Clariana, Gotzens, Badia, 2011), zaburzenia w sferze afektywnej i przeżywanie wielu nieprzyjemnych emocji, m.in. poczucie winy, lęk, wstyd, smutek (Ozer, Demir, Ferrari, 2009). Osoby, które czerpią przyjemność i gratyfikację z czynności wykonywanych w miejsce obowiązków (np. gra on-line, seriale), są automatycznie narażone na rozwinięcie się nałogu w postaci jakiejś formy uzależnienia behawioralnego.

### **Wielozadaniowość, syndrom stałego połączenia i stres**

Wiele osób jest przekonanych, że potrafią wykonywać kilka zadań jednocześnie i mają podzielną uwagę, co ułatwia im zaawansowana technologia i nowoczesne urządzenia elektroniczne, jak tablety, i-phony i smartfony. Wielozadaniowość deklaruje 60% osób w przedziale wiekowym 15–29 lat (Kozłowski, 2010), a często działania te mają dodatkowy wymiar multitaskingingu medialnego, czyli korzystania z więcej niż jednego medium. Coraz więcej uczniów

i studentów podejmuje próby uczenia się w szumie komunikacyjnym – równocześnie oglądając telewizję, korzystając z komputerowych aplikacji społecznościowych i tzw. SNSs (*social networking sites*), takich jak Facebook, Snapchat, Myspace, surfując po internecie i słuchając muzyki. Młodzi ludzie również w trakcie trwania zajęć szkolnych obserwują swoje telefony, śledząc nowo pojawiające się snapy, posty, czaty i komentarze znajomych. Niestety amerykańscy badacze udowodnili, że biologicznie mózg człowieka nie jest dostosowany do wielozadaniowości (Wang, 2012). Przeciążony informacjami pochodzącymi z różnych źródeł, mózg nie potrafi dokonać selekcji i w efekcie procesy uwagowe zostają poważnie zaburzone.

Paradoksalnie uczniowie i studenci narzekają na problemy z koncentracją i stresem szkolnym, nieświadomie wzmacniając te trudności poprzez stałe podłączenie do urządzeń elektronicznych i sieci. Mają złudzenie, że wykonują poprawnie kilka czynności jednocześnie, że bez problemu mogą się skupić, czują zadowolenie, gdyż zwykle towarzyszy temu atmosfera ludyczności. Jak pokazują badania, takie działania bardzo znacząco obniżają efektywność procesów odpowiedzialnych za odbiór i przetwarzanie informacji. Wang (2012) przeprowadziła eksperyment, w którym badała poziom uwagi i samooceny u studentów, którzy podczas nauki korzystali z komputera lub telewizji. Badanie jednoznacznie pokazało spadek efektywności zapamiętywania i trudności w koncentracji, co interesujące – przy symultanicznym wzroście samooceny i satysfakcji.

W pilotażowych badaniach nad prokrastynacją akademicką prowadzonych w 2017 r. na grupie uczniów szkoły średniej na Podkarpaciu okazało się, że wielozadaniowcy przejawiali trudności w koncentrowaniu się, przenoszeniu uwagi z jednego zadania na drugie i bezbłędnej finalizacji zadań. Uczniowie wykonywali dwa testy, przy czym pierwsza grupa w ograniczonym przedziale czasowym, w ustalonym porządku i bez możliwości korzystania ze swoich telefonów komórkowych. Grupa druga nie miała wprowadzonego limitu czasowego, telefony i inne urządzenia nie zostały im odebrane, a oba testy otrzymali równocześnie, by mieli możliwość organizacji pracy we własnym zakresie. W tabeli 2 przedstawione zostały uzyskane przez uczniów wyniki. Grupy znacząco różniły się między sobą czasem i poprawnością realizacji zadania. Uczniowie z drugiej grupy często sięgali po mobilne urządzenia (syndrom stałego podłączenia) oraz wykazywali wyższy poziom zmęczenia.

**Tabela 2. Wyniki testów**

<b>Liczba błędów</b>	<b>Grupa skoncentrowana na 1 zadaniu</b>	<b>Grupa <i>multitasking</i></b>
Suma błędów	6	16
Średnia liczba błędów	1,2	3,2
Czas wykonania zadania	13–22 minut	19–37 minut

Źródło: opracowanie własne.

Wśród negatywnych konsekwencji multitaskingu najczęściej wymienia się właśnie m.in.: męczliwość psychiczną, rozproszenie uwagi, osłabienie procesów pamięciowych, „cyfrową demencję”, różne zaburzenia afektywne i układu nerwowego, a co najbardziej niepokojące – wzmacnia on uzależnienie behawioralne (np. od telefonu, tabletu, i-pada etc.). Wielozadaniowość nie tylko utrudnia nasze zdolności kodowania i odpamiętywania informacji, ale również znacząco obniża inteligencję, niekiedy nawet o kilkanaście punktów w testach IQ. Mark (2015) w przeprowadzonym eksperymencie wykazała też, że istnieje wyraźna pozytywna korelacja między wielozadaniowością a wyrzutem kortyzolu (hormonu stresu). Uczestnicy badania zmieniali swoje aktywności średnio co kilka minut, jednocześnie narzekając na własne rozkojarzenie oraz odczucie stresu. Taki stres może się przejawiać w wielu zaburzeniach procesów poznawczych, osłabiać pamięć, obniżać efektywność i tempo pracy intelektualnej, powodować uczucie pustki w głowie i zwiększać prawdopodobieństwo pomyłki.

## Podsumowanie

Artykuł nie pretenduje do całościowego opracowania zagadnienia zagrożeń w edukacji ani pełnego naświetlenia teoretycznego i praktycznego. W opracowaniu poruszona została jedynie tematyka tych zjawisk, które są coraz powszechniejsze w oświacie, ale nie są szeroko rozpoznawalne w warunkach polskich ani poddane dogłębnym analizom naukowym. Nieuczciwość i prokrastynacja akademicka oraz wielozadaniowość współwystępują z innymi niesprzyjającymi nauce zjawiskami, jak stres, syndrom stałego podłączenia czy samoutrudnianie, paradoksalnie najczęściej dotykającymi uczniów bardzo zdolnych. Wymagają one dalszych poszukiwań i refleksji, aby w efekcie edukacja uczniów i studentów przebiegała równoległe ze wzbudzaniem przekonania o własnej skuteczności, wiary w sensowność uczciwych działań i umiejętności radzenia sobie z pokusą prokrastynacji.

## Literatura

- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action*. New York: Prentice Hall.
- Clariana, M., Gotzens, C., Badia, M. (2011). Continuous Assessment in a Large Group of Psychology Undergraduates. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 9 (1) 95–112.
- Davis, S.F., Grover, C.A., Becker, A.H., McGregor, L.N. (1992). Academic Dishonesty: Prevalence, Determinants, Techniques, and Punishments. *Teaching of Psychology*, 19 (1), 16–20.
- Doliński, D., Szmajke, A. (1994). *Samoutrudnianie. Dobre i złe strony rzucania kłód pod własne nogi*. Olsztyn: Polskie Towarzystwo Psychologiczne.
- Ercegovac, Z., Richardson, J.V. (2004). Academic Dishonesty, Plagiarism Included, in the Digital Age. A Literature Review. *College and Research Libraries*, 65 (4), 487–502.
- Ferrari, J.R. (1991). Self-handicapping by Procrastinators: Protecting Self-esteem, Social-esteem, or Both? *Journal of Research in Personality*, 25 (3), 245–261.

- Ferrari, J.R., Pychyl, T.A. (2012). If I Wait, My Partner Will Do It: The Role of Conscientiousness as a Mediator in the Relation of Academic Procrastination and Perceived Social Loafing. *North American Journal of Psychology*, 14 (1), 13–24.
- Ferrari, J.R., Tice, D.M. (2000). Procrastination as a Self-handicap for Men and Women: A Task-avoidance Strategy in a Laboratory Setting. *Journal of Research in Personality*, 34 (1), 73–83.
- Gromkowska-Melosik, A. (2009). Plagiat. Konteksty edukacyjne i społeczno-kulturowe. *Nauka*, 2, 61–79.
- Kane, T.J., Staiger, D.O. (2002). The Promise and Pitfalls of Using Imprecise School Accountability Measures. *Journal of Economic Perspectives*, 16 (4), 91–114.
- Kozłowski, T. (2010). Głodni newsów. *Charaktery*, 11 (166), 40–43.
- Mark, G. (2015). Multitasking in the Digital Age. *Synthesis Lectures on Human-Centered Informatics*, 8 (3), 1–113.
- McCabe, D.L., Trevino, L.K. (1993). Academic Dishonesty: Honor Codes and Other Contextual Influences. *Journal of Higher Education*, 64, 522–538.
- Milgram, N., Marshevsky, S., Sadeh, C. (1995). Correlates of Academic Procrastination: Discomfort, Task Aversiveness, and Task Capability. *Journal of Psychology*, 129 (2), 145–155.
- Murdock, T.B., Hale, N.M., Weber, M.J. (2001). Predictors of Cheating Among Early Adolescents: Academic and Social Motivations. *Contemporary Educational Psychology*, 26 (1), 96–115.
- Ozer, B., Demir, A., Ferrari, J.R. (2009). Exploring Academic Procrastination Among Turkish Students: Possible Gender Differences in Prevalence and Reasons. *Journal of Social Psychology*, 149 (2), 241–257.
- Rettinger, D.A., Kramer, Y. (2009) Situational and Personal Causes of Student Cheating. *Research in Higher Education*, 50, 293–313.
- Solomon, L.J., Rothblum, E.D. (1984). Academic Procrastination: Frequency and Cognitive Behavioral Correlates. *Journal of Counseling Psychology*, 31 (4), 503–509.
- Steel, P. (2010). Arousal, Avoidant and Decisional Procrastinators: Do They Exist? *Personality and Individual Differences*, 48, 926–934.
- Wang, Z. (2012). The “Myth” of Media Multitasking: Reciprocal Dynamics of Media Multitasking, Personal Needs, and Gratifications. *Journal of Communication*, 62 (3), 493–513.
- Whitley, B.E. (1998) Factors Associated with Cheating Among College Students: A Review. *Research in Higher Education*, 39 (3), 235–274.